

EERSTE WERELDOORLOG

EEN HOORCOLLEGE OVER HET
ONTSTAAN, HET VERLOOP EN
DE GEVOLGEN

Door Maarten van Rossem

Home Academy

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges en lezingen uit op audio-cd. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door de meest boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank.

Kijk verder op WWW.HOME-ACADEMY.NL

Uitgave: Home Academy Publishers
President Kennedylaan 19
2517 JK Den Haag
Postbus 17111
2502 CC Den Haag
Tel: 070 - 3607613
Fax: 070 - 3455199
E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **Studium Generale Universiteit Utrecht**

Opname: Sandro Ligtenberg (Utrecht, mei 2008)
Stem inleiding: F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek: Cok Verweij
Mastering: Frits de Bruijn
Vormgeving: ruth.bos@wxs.nl
Productie en vermenigvuldiging: MediaMotion B.V.

© Copyright 2008 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 90 8530 090 8
NUR 77

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.

Overige titels Home Academy in de rubriek Geschiedenis

ISBN	Titel	Spreker	CD's	Prijs
978-90-8530-104-2	Olympische Spelen	Fik Meijer	2	€ 19,95
978-90-8530-083-0	Geschiedenis in het groot	Maarten van Rossem	4	€ 34,95
978-90-8530-777-8	Kruistochten	Piet Leupen	4	€ 34,95
978-90-8530-017-5	Klassieke Oudheid	Fik Meijer	4	€ 34,95
978-90-8530-015-1	Hitler	Maarten van Rossem	4	€ 34,95
978-90-8530-009-0	Koninklijk Huis	Bernard Woelderink	2	€ 19,95
978-90-8530-011-3	Cultuurgeschiedenis van Europa	H.W. von der Dunk	4	€ 34,95
978-90-8530-002-1	Vaderlandse Geschiedenis	Herman Beliën	4	€ 34,95
978-90-8530-001-4	Amerika	Maarten van Rossem	3	€ 27,50
978-90-8530-010-6	Middeleeuwen	Herman Pleij	4	€ 34,95
978-90-8530-337-4	Koude Oorlog	Maarten van Rossem	4	€ 34,95

Aanbevolen literatuur

James Joll, *The origins of the First World War* (Londen 1984)

Michael Howard, *The First World War* (Oxford 2002)

Henry Kissinger, *Diplomacy* (New York 1994)

A.J.P. Taylor, *The struggle for mastery in Europe, 1848-1918* (Oxford 1977)

Graham Ross, *The great powers and the decline of the European states system, 1914-1945* (Londen 1983)

Maarten van Rossem, *Drie oorlogen*, (Nieuw Amsterdam, 2007)

EERSTE WERELDOORLOG

Een hoorcollege over het ontstaan, het verloop en de gevolgen
Door Maarten van Rossem

Inhoudsopgave

H1. Die Mutterkatastrophe	5
H2. Waarom oorlog?	7
H3. Het begin van de oorlog	9
H4. De korte oorlog wordt een bizarre en lange oorlog	11
H5. Een patstelling	13
H6. Een frustrerende oorlog	15
H7. Eindspel	17
H8. Paradoxe gevolgen	19
Aanbevolen literatuur	22

MAARTEN VAN ROSSEM

Prof. dr. Maarten van Rossem is hoogleraar aan de Universiteit Utrecht. Hij heeft diverse werken over historische onderwerpen op zijn naam staan en geeft regelmatig colleges voor een breed publiek. Hij is door het Historische Nieuwsblad uitgeroepen tot Historicus van het jaar 2003. Bij Home Academy zijn van hem de volgende hoorcolleges op audio-cd verschenen: *Amerika, Hitler* en *Koude Oorlog en Geschiedenis in het groot*.

STUDIUM GENERALE UNIVERSITEIT UTRECHT

Het Studium Generale van de Universiteit Utrecht verzorgt een interdisciplinair aanbod van lezingen en symposia op wetenschappelijk en cultureel gebied.

Kijk voor meer informatie op <http://www.sg.uu.nl>

Centraal-Europa negen nieuwe staten ontstaan, in economisch opzicht zonder uitzondering zwakke broeders. Men hoopte dat deze staten naar het oosten toe een cordon sanitaire tegen de Sovjet-Unie zouden kunnen vormen en naar het westen tegen Duitsland. Daar waren deze krakkemikkige staatjes echter veel te zwak voor. Met name de restanten van Oostenrijk-Hongarije raakten in de zuigkracht van de Duitse economie. Italië was onder Mussolini een luidruchtig fanfareorkest, maar strategisch was het zwak en bleef het zwak. Resteerde Duitsland, met de grootste Europese bevolking en verreweg de grootste en modernste industrie. Duitsland had zijn koloniën verloren, maar dat bleek winst. Evenzo maakten de militaire beperkingen waaraan Duitsland was onderworpen het mogelijk te kiezen voor nieuwe wapens en nieuwe tactische en strategische doctrines. Nadat het stof van de Eerste Wereldoorlog was neergedaald was Duitsland kortom de sterkste staat van Europa. Het wachten was op een politieke leider die dat voordeel zou willen gebruiken.

den gegolden. Het zelfbeschikkingsrecht, op het eerste gezicht zo'n prachtig principe, creëerde in Europa meer problemen dan het oplosste. Na Versailles waren er meer minderheden dan voor 1914. Wilson had gehoopt dat de Volkenbond die problemen zou kunnen oplossen. Vervolgens keurde de Amerikaanse Senaat het Verdrag van Versailles af. Wilson had de Republikeinen, die in het Verdrag een aantasting zagen van de Amerikaanse soevereiniteit, niet in de onderhandelingen gekend en van compromissen wilde hij niet weten. De Verenigde Staten werden dus geen lid van de Volkenbond, zij trokken zich terug in een isolationistische opstelling. Redeneren we even door dan wordt duidelijk dat Duitsland, ogenschijnlijk de grote verliezer van de oorlog, in werkelijkheid zijn strategische positie had versterkt. De Triple Entente werd na de oorlog niet voortgezet en de Verenigde Staten, die het conflict beslist hadden, verdwenen met een enorme kater van het Europees toneel. Rusland verloor zich in een burgeroorlog en speelde voorlopig ook geen rol in de Europese machtspolitiek. Engeland had spijt van zijn deelname aan het conflict en besloot wat meer afstand van Europa te houden en zich toe te leggen op het Empire. Na het verlies van zijn koloniën en vloot vormde Duitsland voor Engeland ook geen bedreiging meer. Zo stond het leeggebloede, getraumatiseerde Frankrijk er alleen voor, temeer omdat de Engelsen werden geplaagd door het waanidee dat Frankrijk te machtig zou kunnen worden in Europa. Door de desintegratie van Oostenrijk-Hongarije en de gedeeltelijke desintegratie van tsaristisch Rusland waren in Oost- en

SYNOPSIS VAN HET HOORCOLLEGE EERSTE WERELDOORLOG

H1. Die Mutterkatastrophe

Op zondag 28 juni 1914 vermoordde Gavrilo Princip op een straathoek in Sarajevo de Oostenrijk-Hongaarse troonopvolger en diens echtgenote. Ruim een maand later leidde die dubbele moord tot het begin van de Eerste Wereldoorlog, het fatale openingsdrama van de twintigste eeuw. Dat Princip de kans kreeg om van zeer korte afstand te schieten was het gevolg van een zonderlinge reeks van toevalligheden. De Duitse historicus Golo Mann heeft de Eerste Wereldoorlog nog eens zeer terecht Die Mutterkatastrophe genoemd. De oorlog kostte miljoenen jonge mannen het leven en veroorzaakte een ingrijpende destabilisering van Europa, die zowel van politieke, economische als strategische aard was. Het tsaristische Rusland overleefde de oorlog niet. De traditionele Russische elite bleek niet in staat het land efficiënt te mobiliseren voor de moderne oorlogvoering en werd opgeruimd in de loop van de Russische Revolutie (1917), die een nieuwe, revolutionaire elite aan de macht bracht. Oostenrijk-Hongarije, een multinationale staat, overleefde de oorlog al evenmin, aangezien het conflict, dat zijn oorsprong vond in nationalistische sentimenten op de Balkan, overal de nationale gevoelens activeerde. Tenslotte bezweek ook de "zieke man van Europa", het Ottomaanse Rijk. De Grote Europese Mogendheden verdeelden de restanten van dat rijk onder

elkaar, maar zouden verrast worden door het Turkse nationalisme. Het Duitse Keizerrijk verloor de oorlog en veranderde in de Weimar Republiek. De keizer vertrok naar Nederland, waar hij nog meer dan twintig jaar houtjes heeft gehakt in Doorn. Duitsland kreeg de schuld van het conflict, verloor een deel van zijn grondgebied en koesterde de volgende twee decennia revanchistische gedachten. Italië kreeg niet waar het recht op meende te hebben en raakte ingrijpend gefrustreerd. Frankrijk en Engeland waren ogenschijnlijk de grote overwinnaars, maar waren, zoals langzaam duidelijk zou worden, zwaar aangeslagen. Zonder assistentie van de Verenigde Staten zou de geallieerde overwinning zeker niet mogelijk zijn geweest. Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog was al duidelijk dat de Verenigde Staten verreweg de machtigste van de grote mogendheden waren. Zij hadden echter spijt van hun deelname aan de Eerste Wereldoorlog en leefden nog ruim twintig jaar in de illusie van het isolationisme. Zonder de Eerste Wereldoorlog zouden het Italiaanse fascisme en het Duitse nationaal-socialisme zeker niet zijn ontstaan. Dat het nationaal-socialisme in 1933 aan de macht kwam, was het gevolg van de economische crisis. Dat die crisis zulke destabiliserende effecten had, moet worden geweten aan de financieel-economische gevolgen van de oorlog. Zo kunnen we zonder moeite concluderen dat er een directe samenhang is tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Zonder Eerste geen Tweede Wereldoorlog. Dat betekent zeker niet dat de Tweede Wereldoorlog het onvermijdelijke gevolg was van de Eerste.

sen wilden vooral reusachtige herstelbetalingen en blijvende verzwakking van de erfvijand. Duitsland kreeg de schuld van de oorlog en verloor nogal wat grondgebied. Oost-Pruisen raakte geïsoleerd, Danzig kwam in Pools gebied te liggen, het rompstaattie Oostenrijk mocht zich niet bij Duitsland aansluiten en in Tsjecho-Slowakije kwamen miljoenen Duitsers terecht. Zo werden een reeks van problemen alvast voor de toekomst georganiseerd. Duitsland verloor ook zijn koloniën en werd beperkt in zijn militaire mogelijkheden. Het vredesverdrag werd op 28 juni 1919 getekend, precies vijf jaar na de schoten van Princip. Vervolgens werd nog jaren onderhandeld over de vredesverdragen met Duitslands bondgenoten. Een poging van de Grote Mogendheden om ook Turkije onderling te verdelen werd gefrustreerd door een gewelddadige nationale revolutie die het moderne Turkije creëerde.

H8. Paradoxe gevolgen

Achteraf is de Vrede van Versailles een ongelukkige constructie gebleken. Duitsland was ingrijpend vernederd, maar zijn machtsbasis was niet wezenlijk aangetast. Het potentieel voor een snel herstel was aanwezig. Voor de Duitse politieke elite was het Diktat van Versailles onaanvaardbaar. De Duitsers was een gevaarlijk instrument in handen gespeeld doordat de Wilsoniaanse principes niet voor Duitsland had-

tot de tegenaanval met tanks en vliegtuigen. Eind september raakte het hele front in beweging. Ludendorff begreep dat de zaak hopeloos was en drong aan op een wapenstilstand. Daarom zou echter gevraagd moeten worden door een nieuwe regering zodat de legerleiding niet verantwoordelijk zou zijn. Dat zou in later jaren de mogelijkheid bieden om te suggereren dat het leger door de nieuwe regering was ver-raden. Begin oktober werd via de Amerikaanse president om een wa-penstilstand gevraagd. De Amerikanen stelden als eis dat Ludendorff en de keizer zouden vertrekken. De keizer trad op 9 november af, de keizer van Oostenrijk-Hongarije volgde dat voorbeeld twee dagen later. Op 11 november om 11 uur in de ochtend zwegen de wapens. Het Duitse leger zou bezet gebied ontruimen en moest zijn zware be-wapening inleveren. Europa bleef totaal ontredderd achter. De vredes-conferentie begon op 18 januari 1919 in Parijs, Duitsland en de nieuwe Sovjet-Unie waren afwezig. De centrale figuur was Woodrow Wilson, die een jaar eerder had gepleit voor een nieuwe wereld die gekarakte-riseerd zou worden door open onderhandelingen, het zelfbeschik-kingsrecht der volken en een liberalisering van het wereldhandelsver-keer. Om die nieuwe wereld in goede banen te leiden moest er een internationale organisatie worden opgericht: de Volkenbond. Zo zou de Eerste Wereldoorlog de oorlog kunnen worden die aan alle oorlogen een eind had gemaakt. Het enthousiasme voor deze plannen was aan-vankelijk tomeloos. De Engelsen en Fransen vonden het allemaal best, mits hun "ouderwetse" belangen er niet onder zouden lijden. De Fran-

18

Het had op diverse momenten ook anders kunnen lopen. Aangezien de Koude Oorlog het directe resultaat was van de strategische gevol-gen van de Tweede Wereldoorlog kunnen we ook dat conflict op het conto van de Eerste Wereldoorlog schrijven.

H2. Waarom oorlog?

Als Princips schoten waren gevallen in een vreedzaam Europa waar alle grote naties tevreden waren met hun lot, zou er zeker geen oorlog zijn uitgebroken. De diverse naties leden echter aan tal van angsten, ambities en spanningen. Oostenrijk-Hongarije voelde zich bedreigd door de Servische nationale agitatie op de Balkan. Ook Rusland had ambities op de Balkan en die waren al verschillende malen gefrus-treerd. Frankrijk en Engeland maakten zich zorgen over de nationale en economische dynamiek van het Wilhelminische Keizerrijk. Dat keizerrijk zelf was ontevreden over zijn positie in de wereld en koes-terde omvangrijke ambities. Hier ligt ongetwijfeld de diepste oorzaak van de Eerste Wereldoorlog: Duitsland streefde naar een dominante positie in Europa en dat was voor de andere Grote Mogendheden onaanvaardbaar. De eerste kanselier en schepper van het keizerrijk, Bismarck, was er een kleine twintig jaar in geslaagd Frankrijk te isole-ren en Oostenrijk-Hongarije en Rusland, ondanks hun tegengestelde belangen op de Balkan, tot bondgenoten van Duitsland te maken.

7

Nadat hij Bismarck had heengezonden begon de jonge keizer Wilhelm II aan een nieuwe buitenlandse politiek, die wij sterk simplificerend zouden kunnen karakteriseren met een bekende Duitse boektitel uit de vroege twintigste eeuw: Weltmacht oder Niedergang. De alliantie met Rusland werd niet verlengd, met als gevolg dat Rusland zich gezwind met Frankrijk verbond. Duitsland hoopte op termijn een alliantie te kunnen sluiten met Engeland, maar deed zelf al het mogelijke om die hoop te torpederen. Het begon in de jaren negentig aan de bouw van een enorme vloot, een activiteit die de Engelsen als bedreigend ervoeren. Na de kansloze Russische nederlaag in de Russisch-Japanse oorlog (1904-1905) concludeerden de Engelsen dat de Frans-Russische alliantie minder sterk was dan gedacht. Dat betekende dat Duitslands strategische positie in Europa sterker was. In 1904 trokken de Engelsen hun conclusie. Zij legden hun koloniale geschillen met Frankrijk bij in de zogenaamde Entente Cordiale, in eerste instantie een goede verstandhouding, maar steeds meer een echt bondgenootschap. In 1907 werd dat door toetreding van Rusland de Triple Entente. Duitsland had niets bereikt en voelde zich nu omsingeld en bedreigd. In de volgende jaren probeerden de Duitsers de Entente te breken met allerlei offensief optreden maar dat bewerkte slechts het tegendeel. Duitsland had ook twee bondgenoten, maar die waren niet veel waard. Oostenrijk-Hongarije was potentieel zwak door de nationaliteitskwestie en Italië is nooit meer dan een halve Grote Mogendheid geweest. In 1906 hadden de Duitsers een besluit genomen dat

8

die bij Verdun al had aangetoond iets meer begrip te hebben voor het lot van de modale frontsoldaat. Er werden uiteindelijk 49 muiters geexecuteerd. Tezelfdertijd was er ook een politieke crisis in Frankrijk, die werd beslecht doordat Clemenceau een soort vastbesloten eenmansregering vormde. Een Engels offensief bij Passchendaele liep in dat jaar ook op een mislukking uit. Het was nu iedereen duidelijk dat 1918 de beslissing zou moeten brengen. Nu de Duitsers aan het oostelijk front hadden gewonnen konden zij vrijwel al hun troepen aan het westelijk front inzetten om een beslissing te forceren. Zij waren ook wel gedwongen om in het eerste half jaar van 1918 definitief door te drukken, want als het langer ging dueren zouden steeds meer verse Amerikaanse troepen aan het westelijk front arriveren.

H7. Eindspel

Het eerste grote Duitse offensief, in maart 1918, werd een mislukking. Een tweede offensief in mei, eigenlijk bedoeld als afleidingsmanoeuvre, werd een onverwacht succes. Binnen korte tijd stonden de Duitsers weer aan de Marne. Maar ook deze keer wisten zij echter de tactische doorbraak niet strategisch te benutten. De doorgebroken troepen ontbrak het aan bevoorrading en artilleriesteun. Zo hing alles af van de Friedenssturm in juli. De Fransen die van tevoren op de hoogte waren van dit Duitse offensief vingden het goed op en gingen vervolgens over

17

slag te dwingen. Het werd een uitputtingsslag, maar daarin verloren de Duitsers meer soldaten dan de Fransen. Een groot Engels offensief in de zomer van dat jaar aan de Somme werd een complete mislukking, door de Engelse soldaten gekarakteriseerd als The Great Fuck Up. Ondanks de zeer welkome en tenslotte beslissende Amerikaanse deelname aan het conflict was 1917 een crisisjaar voor de geallieerden. De Russische overheid was niet in staat het land effectief te mobiliseren. Het leger werd slecht geleid en bevoorraad. Vergaande gevolgen had het onvermogen van de Russische overheid om de steden van voldoende voedsel te voorzien, onder andere als gevolg van de chaos in het transportsysteem. Honger in Petersburg leidde in maart 1917 tot stakingen en relletjes die resulteerden in revolutie. In het langdurige en chaotische revolutionaire proces grepen de Bolsjewieken onder leiding van Lenin in november naar de macht. Zij hadden vrede beloofd en begonnen begin december vredesonderhandelingen met de Duitsers in Brest-Litowsk. Die resulteerden drie maanden later in een draconisch vredesverdrag, waarbij Rusland zijn westelijke randgebieden verloor. Polen, Finland en de Baltische republieken werden zelfstandig en de Oekraïne werd een Duits protectoraat. Voor iets meer dan een half jaar was Duitsland een Weltmacht met een Grossraum geworden. Aan het westelijk front veroorzaakte een nieuw, groot Frans offensief eind april 1917 een omvangrijke munitiecrisis. Eindelijk kwamen de soldaten in opstand tegen de zinloze slachting. Het offensief werd gestopt en de opperbevelhebber werd vervangen door Philippe Pétain,

uiteindelijk zeer verstrekkende gevolgen zou hebben. Gegeven het bondgenootschap van Frankrijk en Rusland, redeneerden de Duitsers dat zij in het geval van een conflict een twee-frontenoorlog zouden moeten voeren. Zij kozen voor dat probleem een gedurfd oplossing: zij zouden zeer snel achter elkaar een een-frontsoorlog voeren. Eerst zou Frankrijk in zes weken worden verslagen, dan zou de beurt aan het langzaam mobiliserende Rusland zijn. Dat betekende echter wel dat Duitsland in het geval van een Russische mobilisatie onmiddellijk Frankrijk zou moeten aanvallen.

H3. Het begin van de oorlog

Hoe raken we nu van de moord naar de oorlog? De aanslag leek het bewind in Wenen een goede gelegenheid om definitief met Servië af te rekenen. Gezien de waarschijnlijkheid van een Russische reactie, was het wel zaak daarvoor toestemming in Berlijn te vragen. Berlijn zag wel wat in een keihard optreden. Dat zou of leiden tot een klinkende diplomatieke overwinning of tot oorlog. Duitsland had de crisis niet veroorzaakt, maar zou er niet rouwig over zijn als het kwam tot een groot conflict, omdat de leiding van het keizerrijk een dergelijk conflict liever vroeg dan laat zou vechten, in verband met de groeiende macht van Rusland. Tot ergernis van Berlijn treuzelde Wenen nog bijna een maand met het ultimatum aan Belgrado. Dat ultimatum was inderdaad zo

gesteld dat Servië wel moest weigeren, wat zou leiden tot oorlog. Rusland vond dit onaanvaardbaar en besloot op 30 juli te mobiliseren om wat meer druk op Wenen te zetten. Dit was echter voor de Duitsers onvermijdelijk het signaal om het infernale Schlieffenplan in gang te zetten. Duitsland besloot op 31 juli te mobiliseren en verklaarde de volgende dag de oorlog aan Rusland. Twee dagen later verklaarde Duitsland de oorlog aan Frankrijk en België, die helemaal niets met de crisis hadden te maken! Op 4 augustus verklaarde Engeland Duitsland de oorlog vanwege de onvermijdelijke schending van de Belgische neutraliteit. Naderhand is langdurig gedebatteerd over de schuldvraag. In Versailles kregen de Duitsers de schuld en dat vonden zij en sommige historici met hen, niet rechtvaardig. Was het alliantiesysteem eigenlijk niet de oorzaak? Was het begin van de oorlog niet een soort verkeersongeluk waar feitelijk niemand echt schuldig aan was? Wie de zogenaamde "Julicrisis" in detail beziet, moet wel concluderen dat dit onzin is. Duitsland was wel degelijk schuldig. De hele dynamiek kwam uit Berlijn en dan was er ook nog dat even geniale als stompzinnige Schlieffenplan, dat van een Russische mobilisatie vanzelf een oorlog maakte. De Duitse Rijkskanselier heeft naderhand verklaard dat het eigenlijk een preventieve oorlog was, geboren uit een ongelukkige combinatie van angst en ambities. Het begin van de oorlog veroorzaakte in alle deelnemende landen een gevoel van nationale euforie. Politieke tegenstellingen werden vergeten, iedereen was in de greep van een hysterische vaderlandsliefde. De oorlog leek een enorm,

10

was, zeker in samenwerking met vliegtuigen. Het meest effectieve wapen van de Duitse marine waren niet de slagschepen, waarin zoveel was geïnvesteerd, maar de duikboten. De slagvloten voeren maar eenmaal uit, en hun treffen bleef onbeslist. De geallieerde scheepvaart was echter zeer kwetsbaar voor het duikbootwapen. Probleem voor de Duitsers was dat zij de neutrals, in het bijzonder de Amerikaanse schepen, niet konden torpederen. Daarom besloten zij begin 1917 tot de onbeperkte duikbootoorlog, hoewel zij wisten dat dat zou leiden tot een Amerikaanse oorlogsverklaring. Zij dachten de oorlog te kunnen winnen voordat de Amerikaanse soldaten massaal naar Europa zouden komen. Dat bleek een onjuiste calculatie.

H6. Een frustrerende oorlog

De geallieerde offensieven van 1915 resulteerden in grote verliezen en zeer beperkte terreinwinst. Ondanks deze teleurstellende resultaten bleven de generaals offensief denken met dodelijke consequenties voor de soldaten aan het front. Duitsland stelde zich in 1915 defensief op aan het westelijk front omdat het Rusland definitief wilde verslaan aan het oostelijk front. Rusland leed enorme nederlagen, maar bleef vechten. Zou dan 1916 aan het westelijk front het beslissende jaar worden? Aan het begin van het jaar begonnen de Duitsers met een massale aanval bij Verdun. De bedoeling was de Fransen tot een uitputtings-

15

gebruik maken van vlammenwerpers en sluipschutters. In april 1915 maakten de Duitsers voor het eerst gebruik van gifgas. De effecten waren aanzienlijk, maar bij gebrek aan voldoende gasmaskers konden de Duitsers hun voordeel niet uitbuiten. Vanwege het probleem van wisselende windrichtingen bleef het gebruik van gifgas een onzekere zaak. De Duitsers bouwden in de loop van de oorlog honderd grote zeppelins, waarmee zij Londen en Parijs bombardeerden. De effecten waren niet indrukwekkend. Vervolgens bouwden de Duitsers grote bommenwerpers die een kleine drie ton aan explosieven konden vervoeren. Opnieuw was de aangerichte schade beperkt, wel meenden militaire theoretici dat de bommenwerper het wapen van de toekomst was. Tenslotte creëerden de Duitsers speciale kleine eenheden, die geheel zelfstandig opererend de vijandelijke linies moesten penetreren, de Stormtroepen. Die functioneerden goed, maar bleken zich bij diepe penetratie geen raad te weten met hun eigen succes. Dat was een gangbaar patroon aan het westelijk front. Vond er dan eens een doorbraak plaats, dan dwaalden de doorgebroken troepen ontheemd rond in het achterland zonder van hun tactisch voordeel gebruik te kunnen maken. Het belangrijkste nieuwe wapen was de tank en dat was nu weer een uitvinding van de Engelsen en de Fransen. De tank was in essentie een bunker op rupsbanden die het mogelijk maakte zonder al te grote schade het niemandsland over te steken. De eerste tanks waren te groot en te zwaar en werden niet optimaal gebruikt. Wel begrepen militaire theoretici dat ook dit een wapen voor de toekomst

14

zingevend avontuur. Op dat moment leek de oorlog niet de dood, maar het ware, opwindende leven. Hierbij is een essentieel punt dat iedereen verwachtte dat de oorlog niet lang zou duren. Het zou een kortstondig, dramatisch en beslissend conflict worden, zodat de soldaten met zekerheid voor de kerstmis weer thuis zouden zijn. De Duitse kroonprins dacht dat het een "frische und fröhliche Krieg" zou worden. De soldaten vertrokken zingend naar het front.

H4. De korte oorlog wordt een bizarre en lange oorlog

Aanvankelijk maakte de Duitse opmars snelle vorderingen en het leek niet onmogelijk dat Parijs eind augustus zou vallen. In de loop van augustus bleek echter dat de Russen veel sneller mobiliseerden dan verwacht. Dat gaf lichte paniek in de Duitse legerleiding, die besloot de rechtervleugel iets te verzwakken om troepen naar het oostelijke front te sturen. Begin september deden de Fransen een tegenaanval bij de Marne. De Duitse aanval stagneerde en de Duitse opperbevelhebber besloot zich terug te trekken op sterke defensieve posities. Daarmee was het Schlieffenplan mislukt en een geheel nieuwe situatie ontstaan. Teneinde omsingeling te vermijden ontstond een lange frontlijn door Noord-Frankrijk, van het Kanaal tot aan de Zwitserse grens. Langs die frontlijn ontwikkelde zich een bizarre loopgravenoorlog. Dat was het gevolg van de omstandigheid dat defensieve opera-

11

ties veruit superieur waren aan offensieve operaties. Nauwkeurige geweren, mitrailleurs, een enorme artillerie en het prikkeldraad maakten een succesvolle aanval uiterst lastig. Bij een aanval moesten de soldaten met zware bepakking door enkele honderden meters niemandsland tussen de loopgraven sukkelen, terwijl ze beschoten werden door de mitrailleurs en artillerie van de tegenstander. Aangekomen bij de vijandige loopgraven moesten ze dan zonder enige beschutting het prikkeldraad gaan doorknippen. Omdat de generaals bleven geloven in het offensief zijn miljoenen soldaten tevergeefs gesneuveld. Het leven aan het front was afschuwelijk. Grote delen van het front waren drassig, waardoor een reusachtige modderwereld ontstond. De soldaten, die de Duitsers Frontschweine noemden, werden geplaagd door luizen en ratten. Aan het front stonk het naar rottend mensenvlees. Aan het oostelijk front verliepen de gebeurtenissen heel anders. De situatie was daar chaotischer maar veel beweeglijker. Half augustus vielen de Russen Oost-Pruisen al aan en behaalden daar enige kleine successen. Dat was alles, want eind augustus boekten de Duitsers een verpletterende overwinning bij Tannenberg. De omvangrijke militaire activiteiten van Oostenrijk-Hongarije zetten niet veel zoden aan de dijk. Eind 1914 was duidelijk dat het geen korte oorlog zou worden. Omdat niemand rekening had gehouden met een lange oorlog, ontstonden al snel allerlei tekorten aan essentiële grondstoffen. Dat leidde, eerst in Duitsland, tot een door de overheid straf georganiseerde oorlogseconomie. Overal ging de overheid een veel prominenter rol

12

spelen in de samenleving. Van de Engelse vlootblokkade kregen de Duitsers pas na een jaar of twee last. Na 1916 werd hun agrarische productie gestaag kleiner en aan het eind van de oorlog leden vele Duitsers honger. In september 1914 formuleerden de Duitsers ambitieuze oorlogsdoelen. Bij verwezenlijking zou Duitsland de hegemone macht in Europa zijn geworden. De Franse doelen waren daar vanzelfsprekend precies tegengesteld aan. De Fransen wilden Duitsland blijvend verzwakken. In 1915 voegde Italië zich bij de geallieerden, maar dat had bepaald geen positieve effecten. Achteraf gezien hadden de oorlogvoerenden er begin 1915 beter mee kunnen ophouden.

H5. Een patstelling

De patstelling aan het westelijk front dwong de oorlogvoerenden op zoek te gaan naar mogelijkheden om de oorlog weer in beweging te zetten. Het Ottomaanse Rijk had zich in oktober 1914 aangesloten bij de Centralen. Vandaar dat de Engelsen wilden proberen via een aanval op het schiereiland Gallipoli de vijand in de rug aan te vallen. In oktober 1915 werd de Engelse operatie echter een faliekante mislukking. Een andere mogelijkheid om het front weer in beweging te krijgen was de ontwikkeling van nieuwe wapens en nieuwe tactische doctrines. In dit opzicht was de Duitse generale staf aanzienlijk creatiever dan de geallieerden. Zo verbeterden de Duitsers hun mortieren en gingen zij

13